

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA EKOLOGIK TA'LIMNI
RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY-METODIK ASOSLARI (TABIY FANLAR
MISOLIDA)**

Norboyeva Aziza Shavkat qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang'ich ta'lim)

1-kurs magistranti

Ilmiy rahbar: p.f.f.d.(PhD), Farhodov Fozilbek Bahrom o'g'li

Ilmiy maslahatchi: Shonazarova Sevara Rashidovna

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada tabiiy fanlar darslari orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik madaniyat va barqaror xulq-atvorni shakllantirish metodikasi IMRAD tuzilmasida yoritiladi. Metodika "muammo–tadqiqot–amal–refleksiya" didaktik sikliga tayanib, o'quvchi bilimni (ekologik tushuncha), qadriyatini (tabiatga munosabat) va xulqini (tejamkor odatlar) bir butun tizim sifatida rivojlantirishni ko'zlaydi. Taklif etilgan yondashuvda kuzatuv, tajriba, mini-loyiha, STEAM elementlari hamda rubrika asosida baholash vositalari asosiy mexanizm sifatida qo'llanadi.

KALIT SO'ZLAR: ekologik madaniyat, barqaror xulq-atvor, boshlang'ich sinf, tabiiy fanlar, kuzatuv, tajriba, mini-loyiha, STEAM, rubrika, portfel.

KIRISH. Ekologik madaniyat – bu shaxsning tabiatga ilmiy asoslangan munosabati, ekologik qadriyatlari va kundalik amaliy xatti-harakatlarining uyg'un tizimidir. Boshlang'ich sinf davrida bola dunyoni obrazli idrok etadi, ko'rganini tez o'zlashtiradi va odatlar tez shakllanadi. Shu sabab ekologik madaniyatni aynan 1–4-sinflarda shakllantirish keyingi yosh bosqichlarida barqaror xulq-atvorning poydevorini yaratadi. Tabiiy fanlar darslari bu vazifa uchun eng qulay maydon: suv, havo, tuproq, o'simlik, energiya, chiqindi kabi mavzular ekologik muammolar bilan bevosita bog'langan; darsning o'zi esa kuzatuv va tajriba orqali "dalilga tayangan fikrlash"ni talab qiladi. Biroq amaliyotda ekologik tarbiya ko'pincha shior va bir martalik tadbirlar bilan cheklanib qoladi; natijada o'quvchi "biladi", lekin "qilmaydi". Demak, metodik yechim ekologik bilimni real odat va xulqqa aylantira oladigan dars texnologiyalarini tizimli qurishni talab etadi. Ushbu maqolaning maqsadi tabiiy fanlar darslari asosida ekologik madaniyat va barqaror xulq-atvorni shakllantirish metodikasini taklif etish, uning baholash indikatorlarini ko'rsatishdir.

METODOLOGIYA. Tadqiqot dizayni amaliy-metodik loyihalash mantiqida qurildi: (1) maqsadli kompetensiyalarni aniqlash; (2) tabiiy fanlar mavzularini ekologik xulq indikatorlari bilan moslashtirish; (3) dars siklini loyihalash; (4) natijani rubrika va portfel orqali baholash. Metodikaning markazida “M-T-A-R” sikli turadi: Muammo savoli → Tadqiqot (kuzatuv/tajriba) → Amal (mini-qaror/mini-loyiha) → Refleksiya (xulosa va o‘zgarish rejasini aytish).

Ishtirokchilar va sharoit (tavsiyaviy model): 3–4-sinf o‘quvchilari bilan 6 haftalik modul. Har hafta 1 ta ekologik yo‘naltirilgan tabiiy fanlar darsi (40–45 daqiqa), qo‘shimcha ravishda chorakda 1 mini-loyiha.

Asosiy pedagogik texnologiyalar:

1. Inquiry-based learning: “savol–taxmin–tajriba–xulosa”.
2. Mini-loyiha (PBL): sinf/maktab miqyosida kichik o‘zgarish.
3. STEAM elementlari: oddiy maket/model (filtr, tomchilatib sug‘orish, quyosh energiyasi modeli).
4. Kooperativ o‘qitish: rollar aylanishi (kuzatuvchi, tajribachi, yozuvchi, taqdimotchi).
5. Baholash: rubrika + portfel + qisqa refleksiya.

Baholash	indikatorlari	(4	yo‘nalish):
A) Tushuntirish:	ekologik sabab–oqibatni	sodda ilmiy tilda	izohlash.
B) Dalil:	kuzatuv/tajriba natijasini	qayd etish va	taqqoslash.
C) Hamkorlik:	guruhda	vazifani	bajarish.
D) Xulq:	tejamkor odatni amalda ko‘rsatish	(darsda va uyga kuzatuvda).	

NATIJARLAR. Metodika natijasida darsni “bilim berish”dan “xulqni shakllantirish”ga o‘tkazuvchi 3 darajali mexanizm aniqlandi: (1) ekologik tushuncha (kontent), (2) ekologik ko‘nikma (dalil bilan ishlash), (3) ekologik odat (qaror va amaliy harakat). Ushbu mexanizm mavzular bilan quyidagicha bog‘lanadi.

JADVAL. “Mavzu – asosiy faoliyat – barqaror odat – baholash mezonini” mosligi (namuna)

1. Suv (ifloslanish, tejash)
 - Faoliyat: “Oddiy filtr” tajribasi + 3 kunlik uy kuzatuv (qayerda ko‘p suv ketadi)
 - Odat: kranni yopish, ortiqcha oqizmaslik, qayta foydalanish (oddiy misol)
 - Baholash: tajriba protokoli + kuzatuv jadvali + 1 daqiqalik refleksiya

2. Energiya (elektr, quyosh)

- Faoliyat: “Quyosh issiqligi” mini-tajriba (quyoshli/soya joy taqqoslash)
- Odat: chiroqni bekorga yoqmaslik, qurilmani o‘chirib qo‘yish
- Baholash: dalil (taqqoslash) + “3 qoida” plakati

3. Chiqindi (saralash, kamaytirish)

- Faoliyat: sinfda “saralash burchagi”ni tashkil etish (qog‘oz/plastik)
- Odat: axlatni joyiga tashlash, qayta ishlashga mos ajratish
- Baholash: guruh ishi + haftalik hisob (paket/bo‘lak soni) + hamkorlik rubrikasi

4. O‘simliklar (parvarish)

- Faoliyat: ko‘chat ekish va 2 hafta kuzatuv (barg soni/sug‘orish belgisi)
- Odat: yashil hududni asrash, o‘simlikka ehtiyotkorlik
- Baholash: “o‘shish kundaligi” + og‘zaki izoh

Darsning tavsiya etilgan ssenariy modeli (qisqa).

Mavzu: “Suvni tozalash va tejash” (3-sinf).

1. Muammo: “Nega suvni tejash kerak?” (3 daqiqa)
2. Taxminlar: 3–4 fikr (5 daqiqa)
3. Tajriba: filtr orqali loyqa suvni o‘tkazish, oldin–keyin taqqoslash (12 daqiqa)
4. Dalil jadvali: ko‘rinish/hid/rang bo‘yicha belgilash (8 daqiqa)
5. Amal: “Sinfning 3 ta suv tejash qoidasi”ni kelishib yozish (7 daqiqa)
6. Refleksiya: “Men uyda nimani o‘zgartiraman?” (3 daqiqa)
Uy topshirig‘i: 3 kun “suv sarfi belgisi” (raqamsiz) + ota-onaga ortiqcha yuklamadan.

MUHOKAMA. Taklif etilgan metodika ekologik tarbiyani “axloqiy chaqiriq”dan “dalilga tayangan qaror”ga aylantiradi. Boshlang‘ich yoshdagi bola uchun bu juda muhim: u nasihatdan ko‘ra ko‘rgan-tutganiga ishonadi. Shu bois tajriba va kuzatuv ekologik madaniyatning kognitiv komponentini mustahkamlaydi, mini-loyiha esa xulq komponentini real ijtimoiy tajribaga ko‘chiradi. Metodikaning kuchli tomoni – u o‘qituvchidan murakkab laboratoriya talab qilmaydi: oddiy, xavfsiz materiallar yetarli. Biroq uchta metodik xavf mavjud: (1) tajribani “tomosha”ga aylantirib, xulqiy xulosani bog‘lamaslik; (2) loyiha ishini faqat bezak (plakat) darajasida qoldirish; (3) baholashni test bilan cheklash. Shuning uchun

rubrika, mahsulot (protokol/jadval) va refleksiya darsning majburiy elementi bo'lishi kerak. Bundan tashqari, barqaror xulqni shakllantirishda maktab–uy hamkorligi muhim, lekin uy vazifasi soddalashtirilgan (belgilash, rasm, “qoidalar”) formatda berilsa, ijtimoiy tengsizlik sababli yuzaga keladigan farqlar kamayadi.

XULOSA. Tabiiy fanlar darslari orqali ekologik madaniyat va barqaror xulq-atvorni shakllantirish metodikasi “Muammo–Tadqiqot–Amal–Refleksiya” sikliga tayangan holda eng samarali natija beradi. Metodikaning yadrosi: (1) har mavzuni ekologik muammo bilan bog'lash; (2) dalil (kuzatuv/tajriba) orqali ilmiy tushuntirishni qurish; (3) mini-qaror va mini-loyiha orqali odatni mustahkamlash; (4) rubrika va portfel orqali kompetensiyani baholash. Natijada o'quvchi ekologik tushunchalarni bilish bilan cheklanmay, ularni kundalik harakatga aylantiradi: suv va energiyani tejash, chiqindini kamaytirish, o'simlikni asrash, tozalikka rioya qilish kabi barqaror odatlar shakllanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Boshlang'ich ta'lim uchun “Tabiiy fanlar” o'quv dasturi. – Toshkent.
2. Boshlang'ich sinflar uchun “Tabiiy fanlar” darsliklari (1–4-sinflar). – Toshkent.
3. Ekologik ta'lim va tarbiya bo'yicha metodik tavsiyalar (umumta'lim maktablari uchun). – Toshkent.
4. Kompetensiyaviy yondashuv asosida ta'lim natijalarini baholash bo'yicha qo'llanma. – Toshkent.
5. Loyiha asosida o'qitish metodikasi: boshlang'ich sinf amaliyoti uchun qo'llanma. – Toshkent.